

Kutsalın Kent Mekânında Tezahürü: Türbeler ve Kentsel Sosyal Yaşamda Dinî Pratikler

Adem BAŞPINAR¹
Murat ŞENTÜRK²

The Theophany of the Holly in Urban Space: Turbehs and Religious Practices in Urban Social Life

Adem BAŞPINAR¹
Murat ŞENTÜRK²

Öz

Türbeler ve türbelere yönelik ziyaretler, son yıllarda artarak Türkiye’de din sosyolojisinin önemli araştırma konularından birisi hâline gelmiştir. Bu araştırma; türbe ziyaretçilerinin profiliyle ziyaretçilerin bu mekânlara dönük algılarını, değerlendirmelerini ve beklentilerini belirlemektedir. Araştırmada nicel ve nitel araştırma tekniklerinin birlikte ele alındığı “çoklu metot” kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutu, türbe ziyaretçilerinin değerlendirmelerini demografik değişkenler açısından karşılaştıran tarama modeline uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Türbe ziyaretçilerini temsil etmek üzere çok fazlı tesadüfi örnekleme yöntemleri (tabakalı ve basit tesadüfi) kullanılarak 1200 yüz yüze anket uygulanmıştır. Nitel araştırma kapsamında ise 29 ziyaretçi ve 28 türbe görevlisi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat kayıtlarının incelenmesinde “içerik analizi” kullanılmıştır. Ziyaretçilerin %62,8’i erkek, %37,2’si kadındır. Grubun yaş ortalaması $x = 42,65$ ’tir. Ziyaretçilerin %4,1’i okuryazar değil, %2,6’si okuryazar, %28,3’ü ilkökul, %11,9’u ortaokul %25,2’si lise, %26,8’i üniversite, %1,2’si is lisansüstü eğitim düzeyindedir. Katılımcıların tamamına yakını türbelere doğrudan bir şey beklemediğini, daha çok “huzur bulmak”, “iç sıkıntısını gidermek”, “ferahlamak” gibi amaçlarla türbeleri ziyaret ettiğini belirtmiştir. Ziyaretçiler türbeye gelip dua ettikten sonra “rahatlamış”, “hafiflemiş”, “huzurlu” ve “mutlu” bir şekilde ayrıldıklarını dile getirmiştir. Türbeler; hurafe ve batıl inanç ritüelleri tartışmalarının dışında, toplumların kutsal ile ilişki kurdukları mekânlar olmaları bakımından çağdaş din sosyolojisinin güncel kuramsal yaklaşımlarıyla yeniden ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Türbe, Kutsal, Ziyaret, Seküler, Ziyaretçi Davranışları, Ziyaretçi Özellikleri

1 Yetkilendirilmiş Yazar: Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kayalı Yerleşkesi, 39010, Kırklareli. Elektronik posta: abaspinar@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2125-1832,
2 İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Beyazıt, 34459 İstanbul. Elektronik posta: murat.senturk@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9628-6300, DOI: <https://dx.doi.org/10.51448/tde.2021.9>

Başvuru: 4 Şubat 2021
İlk Revizyon: 3 Mart 2021
Son Revizyon: 17 Mayıs 2021

Kabul: 30 Haziran 2021
OnlineFirst: 13 Temmuz 2021

Copyright © 2021 İnsan ve Medeniyet Hareketi
<http://toplumsaldegisim.com/>
2021 3(1) 62-85

Abstract

Turbah and turbah visits have increased in recent years, making them one of the most significant areas of study in the sociology of religion in Turkey. This study identifies the demographics of turbah visitors as well as their perceptions, evaluations, and expectations of these sites. In the research the “multiple method design” was employed where quantitative and qualitative study techniques were addressed concurrently. The quantitative portion of the study was organized in accordance with the screening model comparing turbah visitors’ views in terms of demographic variables. Totally 1200 face-to-face surveys were conducted using multistage random sampling methods to represent the turbah visitors. In-depth interviews with 29 visitors and 28 turbah attendants were performed as part of the qualitative study. The interview records were analyzed using “content analysis.” Of the visitors, 62.8% of them are men and 37.2% are women. The average age of the group is $x = 42.65$. 4.1% of visitors are illiterate, 2.6% are literate, 28.3% are elementary school graduates, and 11.9% are secondary school graduates, 25.2% are high school graduates, 26.8% are university graduates, and 1.2% are at the postgraduate level. Almost all of the participants stated that they did not expect anything directly from the turbahs, but rather visited to be “at peace,” get a “relief from inner distress,” and to “freshen up.” Visitors reported feeling “relaxed,” “lightened,” “calm,” and “content” after visiting the turbah and praying. Aside from superstitions and superstitious rituals, turbahs should be reassessed in light of current theoretical approaches in contemporary sociology of religion, as they are sites where societies interact with what is sacred.

Keywords

Turbah, Sacred, Visit, Secular, Visitor Behaviors, Visitor Characteristics

1 Authorized Author: Kırklareli University, Faculty of Science and Literature, Department of Sociology, Kayalı Campus, 39010, Kırklareli E-mail: abaspinar@klu.edu.tr

2 İstanbul University, Faculty of Literature, Department of Sociology, Beyazıt, 34459, İstanbul. E-mail: murat.senturk@istanbul.edu.tr

Giriş

Türbeler Türkiye’de son bir asırdır çeşitli toplumsal, kültürel ve siyasal tartışmalara konu olmuştur. 1920’li yıllarda kapatılan türbelerin yeniden ziyarete açılmaları (Beyinli Dinç, 2017) türbelere yönelik toplumsal bir rağbeti de ortaya çıkarmıştır. Türbenin; hurafe, batıl inanç, irtica gibi kavramlarla anıldığı bir toplumsal düzlemde türbelerin / türbe ziyaretlerinin sosyolojik anlamı üzerinde düşünülmalıdır. Modernleşme sürecinde *dinî kamusal alanlar* (türbe, tekke, zaviye vb.) birbiri ardına modern mekânlarla dönüşmüştür. 19. yüzyıldan itibaren kent ile gündelik hayatın yeniden şekillenmesine paralel şekilde modern mekânlar ve kurumsal yapılar görülmeye başlanır. Bu dönüşüm sürecinde ise kentlerde ilk müdahale edilen alanlar arasında mezarlıklar yer alır. Modernlik toplumda üç alana nüfuz etmeye çalışmıştır: mezarlıklar, ibadethaneler ve kadın bedeni. Bu üç alan cemaatlerin tamamı tarafından kutsal olarak nitelendirilmektedir (Berger, 2009).

İstanbul’da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren müdahale edilen mezarlıkların modern parklar hâline getirildiği bilinmektedir. Mezarlıklar başka yere nakledilerek oluşturulan parklar, modern kentin ilk kamusal mekânları arasındadır. Yeni kamusal mekân olarak parklarda kadının ve erkeğin birlikte dolaşması ve vakit geçirmesi beklenmiştir. İstanbul’daki Müslüman ve gayrimüslim mezarlıkları aynı uygulamadan nasibini almıştır. Bu bağlamda modernlik, cemaat / din ayrımı yapmamaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısında da mezarlıklara müdahaleler devam etmiştir. 1928 yılında türbelerin, tekkelerin ve zaviyelerin kapatılması sonrasında mezarlıkların

yanı sıra ibadethaneler de eski fonksiyonunu yitirmiştir. Türbe, tekke, zaviye ve mezarlık arasındaki ilişki kopmuştur. Bu müdahalelerle birlikte tarihsel, toplumsal ve dinî kökenleri olan türbelere ziyaret ritüeli, sınırlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Buna rağmen türbeler toplumun dinle, kutsalla ilişkisinde önemini sürdürmüştür. Türbeler *halk İslam’ının, popüler dindarlığın* bir tezahürü olarak değerlendirilmiş *yüksek İslam’ın* dışında bırakılmıştır. Resmî din görüşü (Diyanet ve İlahiyat) çerçevesinde türbeleri ziyaret etmek, genellikle batıl bir inanç olarak değerlendirilmiştir. Tartışmalar genellikle hurafelere ve batıl inanç sayılan birtakım ritüeller üzerine yoğunlaşmış, türbeler üzerinden kutsal ile ilişki kuran toplumsal grupların sosyolojisi ve türbe ziyaretinin sağladığı psikolojik işlev ihmal edilmiştir. Mekân (türbe) -toplum ilişkisine odaklanacak bu araştırma toplumun bu mekânsal bağlamda icra ettiği ritüellerin anlaşılmasına, türbenin toplumsal yaşamdaki konumuna, insanların türbelere gitme nedenlerine ve oradaki davranışlarının anlamlandırılmasına çalışacaktır.

Modernleşen kent mekânında ve gündelik hayatta kutsal mekânları sınırlandırılan bir toplum, kendini ve hayatı yeniden üretmeye ihtiyaç duyar. Bu yönüyle türbeler, modern kent hayatında önemli işlevleri üstlenen mekânlardır. Türbeleri sadece batıl inançların ve hurafelerin mekânı olarak tanımlamak mümkün değildir. Türbeler farklı toplumsal kesimlerin değişik nitelikteki ihtiyaçlarını karşılayan din dışı sayılamayacak mekânlardır.

Türbelerle ilgili dinler tarihi perspektifinden çalışmalar olduğu gibi türbeleri sosyopsikolojik açıdan ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Türbelerin sosyo-

lojik boyutuna / işlevine ilişkin çalışmalar Türkçe literatürde oldukça sınırlıdır. Bu araştırma, türbe ziyaretçilerinin ve görevlilerinin türbelerle ilgili algılarını, uygulamalarını, türbeyle kurdukları ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için bir alan araştırması tasarlanmıştır; ziyaretçilerin profiline ve algısını betimlemek için nicel ve nitel olmak üzere iki farklı araştırma gerçekleştirilmiştir. Bugüne kadar türbelerle ilgili yapılan araştırmalarda nitel araştırma yönteminin yaygın bir biçimde kullanılmaması söz konusu araştırmaların en önemli sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Zira türbe konusundaki algıların sadece anket ya da ölçek maddeleri üzerinden betimlenmesi (Ünay ve ark., 1996, s. 5), meselenin sosyolojik, psikolojik ve dinî boyutlarının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Araştırmada nitel yöntemin sağladığı imkânlar kullanılarak ziyaretçilerin ve türbe görevlilerinin düşüncelerinden ve algılarından hareket edilmiştir. Ayrıca elde edilen veriler salt betimleyici bilgiler olarak kullanılmamış, bu alanda bundan sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici bir dayanak noktası oluşturmuştur.

Türkiye’de Türbe Literatürü

Cumhuriyetin kurulmasından sonra kapatılan tekkeler, zaviyeler ve türbeler doğal olarak ne akademik ne de popüler

çalışmaların konusu olmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet yönetiminin kültür ve eğitim faaliyetlerini toplumsallaştırma işlevini üstlenen halkevlerinin yayınları arasında türbelere dair çeşitli eserler bulunmaktadır. 1930’ların sonundan 1945’li yıllara kadar bu yayınlar devam etmiştir. Bu ilk dönem çalışmalarda öne çıkan ortak özellik, türbelerin sanat ve mimari açıdan ele alınmasıdır.¹ A. Süheyl Ünver’in Bursa Halkevi yayınları tarafından yayımlanan 1945 tarihli “Bursa’da Fatih’in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri” çalışması, bahsi geçen türbelerdeki sanat değeri taşıyan eserlerin incelenmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmada türbelerin tavan nakışları, çinileri, fresk resimleri ve mimari yapısı incelenmiştir. Aynı yaklaşım biçiminin türbeleri sanat, mimari ve tasarım bakımından ele alan Zeki Oral’ın (1939) Niğde Halkevinde, Şahabettin Uzluk’un (1946) Konya Halkevinde ve İbrahim Gökçen’in (1946) Manisa Halkevinde basılan eserlerinde de görmek mümkündür.

Türbeleri fiziki özellikleri, sanatsal değerleri, mimari yapıları ve türbelerin içindeki sanat eserleri bağlamında ele alan çalışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmalarda türbelerin tarihî olarak geçirdikleri yapısal değişimler merkeze alınmıştır (Baykal, 1952; Önder, 1957). 1980’lerden itibaren Kültür Bakanlığı, tematik ve geniş kapsamlı çalışmalara

1 Türbelerin sadece bu yönleriyle ele alınmasının “Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması” olarak bilinen 30 Kasım 1925 tarihli 677 sayılı kanunla ilişkilidir. Bu kanun 1950 yılında çıkan 5566/1 numaralı yasaya kadar bu şekilde devam etmiştir. 1947’de CHP’nin VII. Kurultayında Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından gündeme getirilen türbelerin tamir edilmesi ve açılması önerisi, 21 Ocak 1950’de Başbakan Şemsettin Günaltay tarafından Meclise sunulmuştur. Cemil Koçak’a göre (2011) Tanrıöver’in parti programının milliyetçilik ilkesine ilişkin maddesi vesilesiyle yaptığı bu konuşmanın esas mihenk taşı, milliyetçilik ile dinsel ya da manevi alan arasında kurulacak bağın türbeler aracılığı ile sağlanmasıydı. 5 Mart 1950’de yasalaşan yeni yasa, türbelerin bir bölümünün Millî Eğitim Bakanlığı onayı ile açılmasını sağladı. İlk olarak İstanbul’da Koca Mustafa Reşit Paşa Türbesi, ardından Gazi Osman Paşa Türbesi açıldı. Daha sonra Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi, İstanbul’da Kanuni’nin ve Yavuz’un türbeleri, Bursa’da Osman Gazi, Orhan Gazi türbeleri ve Yeşil Türbe açıldı.

rın (Demiriz, 1989; Önkal, 1992) yanında, yerel ölçekli türbeleri derleyen çalışmalar da yayımlamıştır (Başkan, 1998; Önkal, 1991). Bu çalışmalar türbelerin plan özelliklerini, türbe yapımında kullanılan malzemeleri, inşa tekniklerini, süslemelerini, kitabelerini ve kitabelerin transkripsiyonlarını ihtiva etmektedir.

1990 yılında türbelerle ilgili yasal mevzuatta yeni düzenlemeler hayata geçirilene kadar yapılan çalışmalarda önceki dönemlere kıyasla bir çeşitlenme görülmektedir. Türbeleri mimari ve sanatsal açıdan ele almanın yanında *gele-neksel âdet ve inanışlar, halk âdetleri, efsane, hurafe, batıl inanış* gibi folklor ve sosyoloji ilminin konusu bağlamında ele alan çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Genelde bir il merkezinde veya bir ilçe merkezinde bulunan türbeleri eksene alan çalışmalar tek tek türbelerin tarihini ele almaktadır (Tanyu, 1968). Bununla birlikte türbeler, her bir türbeyi insanların geliş sebepleri, bölge halkının türbelere dair inanışları eksene alınarak tanıtılmaktadır (Başar, 1972; Tanyu, 1968). Bu çalışmalarda kimi zaman eski Türk âdetleri de anlatılarak davranışsal benzerlikler kurulmakta ve türbe ziyaretlerinin tarihsel kaynakları gösterilmektedir. Bir kısım çalışmalar ise efsane kavramı etrafında türbeleri ve türbe ziyaretlerini incelemiştir. Daha çok etnologlar tarafından yapılan bu çalışmalarda efsane olarak tanımlanan inanış ve ritüellerin kaynakları, yerine getirilme biçimleri, bölge ve halk üzerindeki toplumsal ve bireysel etkileri ele alınmaktadır. Efsane konusunda Türkçede oldukça fazla sayıda çalışma bulunmaktadır (Osmanlıyeva, 2011). Efsanelerle ilgili çalışmaların bir kısmı genel deskriptif çalışmalar olmakla birlikte (Boratav,

1974), bazıları da daha özeldir ve sadece tek bir efsaneyi ele alır (Karadağ, 1993; Sakaoğlu, 1980). Halk inanışları bağlamında türbelerde icra edilen birtakım ritüeller de (nazar, hurafe, muska, büyü, sihir, fal, adak temalı olanlar gibi) çeşitli çalışmaların konusunu oluşturmuştur (Koç, 1985; Örnek, 1981).

Folklorik görünümüleri ortaya koyan çalışmaların yanında türbe ziyaretinin din açısından konumunu ele alan, türbe ziyaretinin dindeki yerini konu edinen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak türbe ziyareti sırasında yapılan ritüelleri olumsuzlamakta, İslami yaklaşıma uygun görmemektedir (Ağaoğlu, 1988; Bayraktar, 1987; Demirtaş, 1979; Karaobalı, 1981). Bu çalışmalarda türbelerde yapılan ibadet türünden çeşitli uygulamaların bidat ve hurafe olduğu, halkın türbelere ve yatırlara teveccühünün İslami olmadığı vurgulanmaktadır (Dinç, 1998; İnan, 1961). Bu çalışmaların yanında sosyoloji ve psikoloji çalışmaları da literatürde yer almaya başlamıştır. Analizi yapılan bölge halkının dinî inanışları, bu inanışların türbelerde nasıl görünür olduğu, mekâna dair kutsallık algısı (Güngör, 1990) gibi konular ekseninde (Günay, 1978) bölge halkı ve türbeleri ziyaret edenlerle yapılan görüşme ve konuşmaları da kapsayan (Lengeroğlu, 1981) çalışmalar bulunmaktadır.

1990'lerden sonra türbe ve ziyaret yerlerine dair çalışmalarda bir artış görülmektedir. Türbe ziyaretinin artması, Türkiye çapında görünür hâle gelmesi, özellikle tarihten seçilmiş devlet adamları, padişahlar ve saray eşrafını ihtiva eden görsel unsurlar ile zenginleştirilmiş gezi rehberi niteliğinde çalışmaları ortaya çıkarmıştır (Altan, 1996; Bayrak,

2007; Daş, 2007; Gerger, 2010; Önkal, 1999; Yüksel, 2009). Bu çalışmalarda türbe ziyaretine dair analizler bulunmakta, tanıtıcı ve genel bilgiler yer almaktadır. Yine bu çalışmaların bir özelliği, illere göre düzenlenmiş olmaları ve kullanımlarının kolay olmasıdır. Benzer şekilde hazırlanmış fakat türbe ve ziyaret yerlerini alfabetik olarak sunan çalışmalar da bulunmaktadır (Bayrak, 1998). Detaylı bilgiler ihtiva eden ama sadece tek bir ili, tek bir ilçeyi merkeze alan oldukça çok sayıda böyle çalışma bulunmaktadır. Bu çerçevedeki çalışmalara şunlar örnek verilebilir: Denizli (Kaptan, 1993), Erzurum (Taşyürek, 2010), Kastamonu (Çifçi, 2000), Eskişehir (Altınşapan ve Parla, 2010), İstanbul (Yalçın, 1996), Edirne (Onur, 1994), Sivas (Yasak, 2004).

Yine benzer kurgularla ele alınmış, daha detaylı ve sadece bir türbeyi inceleyen çalışmalar da fazlasıyla bulunmaktadır (Serin, 1995). Bu bağlamda öne çıkan yerler ise Konya Mevlana Türbesi (Ataşağın, 2004) ve İstanbul Eyüp Sultan Türbesi'dir (Demiriz, 1989; Malatyalı, 2006; Özkan, 2009; Tuncer 1996). Bir diğer yaygın eser türü ise yörenin önemli ve sık ziyaret edilen türbesinin ismi verilerek hazırlanan ve bölgenin diğer türbe ve ziyaret yerlerini de kapsayan çalışmalardır (Bayar, 2010; Galitekin, 1998; Gültekin, 1999; Serin, 1995).

Türbe ve türbe ziyaretini konu edinen, bilinen sosyal bilim yöntemleri kullanılarak hazırlanmış, türbe ve ziyaret yerlerinde gözlem ve saha çalışmasına dayanan çalışmalar 2000'lerden itibaren artmaktadır. Bu anlamdaki ilk çalışmaları yayımlayan Günay (1978), konuya olan ilgisini sürdürmüştür (Günay, Güngör, Kuzgun, 1996, 2003; Günay, Güngör, Taştan ve Sayım, 2001). Günay, ziyaret fe-

nomeni ekseninde, batıda din sosyolojisi bağlamında yapılan çalışmaları dikkate alarak ürünler vermektedir. Günay'ın çalışmalarına benzer şekilde kaleme alınmış başka çalışmalar da bulunmaktadır (Aydın ve ark., 2006; Erdem, 2021; Gültekin, 2004; Köse, 2010; Tekin, 2008; Yamaç, 2021). Yöntem açısından bu çalışmalar kadar güçlü olmayan, sözlü anlatımları merkeze alan çalışmaları da burada belirtmek gerekebilir (Akyaalın, 1998; Oymak, 2002).

Türbe ziyareti ile ilgili literatürün aslında en önemli kısmını yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Yükseköğretim Kurumu sistemine kayıtlı, doğrudan konu ile ilişkili ulaşabildiğimiz 120 adet tez bulunmaktadır. Bu tezler şu anahtar kelimeleri içermeleri sebebiyle literatüre dâhil edilmişlerdir: adak yerleri, alevi, bid'at, dinî davranış, dinî folklor, dinî inançlar - pratikler, efsane, halk inançları, hurafe, kutsal yerler, kült, mit, türbe, yatır, ziyaret, ziyaret sebepleri, ziyaret yerleri, ziyaretçi davranışları, ziyaretçi özellikleri.

Bu tezlerin 22 tanesi doktora çalışması (Örneğin; Kıyak, 2010; Uyanıker, 2011; Yeğin, 2003), 98 tanesi yüksek lisans çalışmasıdır. Türbe ziyareti konusunda yapılan tez çalışmalarıyla öne çıkan üniversiteler arasında Erciyes Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi bulunmaktadır. Bu tez çalışmaları çok büyük oranda İlahiyat fakültele- rindeki din psikolojisi ve din sosyolojisi alanlarında yapılmaktadır. Tezlerin sadece 4 tanesi 2000 yılından önce hazırlanmış (Çağınlar, 1994; Kertiş, 1999; Tuncer, 1996; Yurteri, 1999), geriye kalanlar 2000 yılından sonra hazırlanmıştır.

Yine bu tezlerden sadece az bir kısmı konuya gelen çerçevede yaklaşmaktadır (Örneğin; Ceylan, 2010; Yeğin, 2003). Geri kalanlar ya tek bir türbeyi ve oraya gelen ziyaretçilerin ziyaret sebeplerinin psikososyal boyutlarını incelemekte (Altan, 2007; İçli, 2007; Özcan, 2007; Özkan, 2009; Polat, 2007; Tuncer, 1996; Uyaniker, 2011; Yılmaz, 2008) ya da bir ilçenin veya köyün yaygın halk inanışlarını ele almak ve bu inanışlar içerisinde bir bölüm olarak ziyaret olgusunu incelemektedir (Atalan, 2000; Atmaca, 2006; Aydınoglu, 2005; Balaban, 2006; Çimpolat, 2009; Çimtay, 2002; Çobanoğlu, 2006; Doğan, 2010; Eşmeli, 2006; Kabataş, 2006; Kıyak, 2005; Özdoğan, 2006; Polatcan, 2006; Taşpınar, 2006).

Diğer taraftan doğrudan bir bölgenin ziyaret yerlerine ve bu ziyaret yerleri etrafında oluşan inanışlara odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır (Akın, 2008; Akkaya, 2006; Borazan, 2006; Erdemci, 2010; Dağ, 2010; Gider, 2009; İnce, 2009; Öz, 2008; Özcamus, 2007; Pişikin, 2000; Yalçınkaya, 2008; Yıldırım, 2004). Bazı tezler ise belli bir etnik unsuru merkeze alarak hazırlanmıştır. Örneğin Aleviler (Gökdemir, 2011; Gürer, 2008; Köseoğlu, 2009), Balkan göçmenleri (İmren, 2009) ve Zazalar (Kahraman, 2010) bunlar arasındadır.

Gerek tez çalışmalarındaki yönelimlerden gerekse de son dönemlerdeki kitap ve makale çalışmalarının yönelimlerinden görüleceği üzere türbelere dair çalışmalarda *ziyaret fenomeni* (Ak, 2012; Elmacı, 2017; Erdiç, 2016, 2017; Gökbel, 1999; Oymak, 2002; Özbolat, 2014; Sümer, 2017), *ziyaret sebepleri*, *ziyaretin psikososyal boyutları* (Berna ve Günaydın, 2019; Kanık, 2018; Türker ve ark., 2019; Yeğin, 2018; Yılmaz, 2009), *türbe ve adak yerleri etrafında oluşan inanışlar* (Aday, 2018; Düz-

gün, 2009; Köse ve Ayten, 2009), *türbe ziyaretlerinin toplumsal yansımaları* (Canser, 2010; Kertiş, 1999) gibi konular öne çıkmaktadır. Bunun yanında özellikle Alevilerin sözlü geleneğine dair çalışmalarda da bir artış görülmektedir (Bekki, 2008; Coşkun, 2015; Özdemir, 2005). Özellikle kimi türbelerin buldukları yerlerle ilgili uzun zamandır süren çeşitli sempozyumlar yapıldığından, bu bölgelerdeki türbeler hakkında geniş literatürler de oluşmuştur (Karaman, 1998; Malatyalı, 2006). Sosyolojik odaklı çalışmaların da son dönemlerde sayıları az da olsa görünür olmaya başladığını söylemek mümkündür (Ak, 2018; Yılmaz, 2018).

Türbe ziyaretini konu edinen akademik çalışmaların yöntemsel bazı sorunları bulunmaktadır. Bir bölgenin türbeleri ve ziyaretçileri ele alınırken sadece bir veya iki kişinin görüşlerinin aktarılmasından oluşturulmuş eserler görülmektedir. Bu çalışmalarda; anlatıların çeşitliliği ve kaynakları yeterince ve sistematik bir şekilde ele alınmamakta, sınırlı görüşmeden elde edilen veriler kullanılmaktadır. İkinci sorun ise ziyaretçilere ölçme aracı uygulanan çalışmalarla ilgilidir. Literatür incelendiğinde kolayca görüleceği üzere farklı illerde ve farklı işlevlerdeki türbelerde yürütülen araştırmalarda neredeyse birbirinin aynısı ölçme araçları kullanılmaktadır. Türbeye özgü, bölgeye özgü, kültüre özgü ya da kurama uygun ölçme araçları geliştirilmemektedir.

Son olarak, literatürde türbe ziyaretini konu edinen çalışmaların neredeyse tamamı yadır, evliya veya dinî hüviyeti ile öne çıkan kişilerin türbelerini konu edinmektedir. Padişah, devlet adamı, saray mensubu kişilerin türbeleri ile ilgili yapılmış çalışmalar ise çok sınırlıdır. Bu

çalışma literatürde belirtilen boşlukları doldurmak üzere gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Araştırmada nicel ve nitel araştırma tekniklerinin birlikte ele alındığı “çoklu metot” kullanılmıştır. Çoklu metotlar (multiple methods), araştırmaya gerek duyulan konuların çeşitli yönlerden değerlendirilmesine elverişlidir ve bir olayın pek çok farklı yönünü ortaya çıkardığından sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmaktadır (Louis ve Lawrence, 1997; Silverman, 2000). Zira nicel araştırma verileriyle elde edilen bulguların nitel araştırma yoluyla elde edilen bulgularla desteklenmesi ve bunların birbirleriyle uyum göstermesi, araştırmanın güvenilirliğini de arttırmaktadır.

Nicel Araştırma

Araştırma Modeli: Araştırma, tarama modeline uygun bir şekilde İstanbul’da en çok ziyaret edilen türbeleri; ziyaretçilerinin aldıkları hizmetlere yönelik değerlendirmelerini ve demografik değişkenler açısından karşılaştırılmasını amaçlayan bir çalışmadır. Karasar’a (1999, s. 81-82) göre tarama modelleri, geçmişte ya da şu anda var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu modellerde esas amaç, var olan durumu olduğu hâliyle betimleyebilmektir. Tarama modelleri; araştırmaya konu olan olayı, bireyi veya nesneyi kendi koşulları içinde, herhangi bir değiştirme ve etkileme yapmaksızın olduğu gibi betimlemeyi amaçlar.

Evren ve Örneklem: Araştırma, İstanbul’daki türbelerin² ziyaretçilerini temsil etmek üzere çok fazlı tesadüfi

örnekleme yöntemleri (tabakalı ve basit tesadüfi) kullanılarak ve yüz yüze anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırma örnekleme belirlenirken evren parametreleri kullanılmamıştır. Araştırma kapsamında anket yapılacak kişilerin belirlenme aşamasında, ilgili kurumlardan türbelerin ziyaretçi sayısı ve türbelere göre dağılımı gibi konularda bilgi istenmiştir. Ancak ilgili kurumlarda türbelerin ziyaretçi sayısı ve türbelere göre dağılımı, cinsiyet dağılımı gibi konularda bilgi mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Ancak anket uygulanacak örneklem grubunun belirlenmesinde, türbelerdeki görevliler ile yapılan görüşmeler bir ön bilgi vermiştir. Türbe görevlilerine günlük ziyaretçileri sayıları sorulmuş, böylece farklı günlerdeki ziyaretçi sayısına ilişkin verilere yaklaşık olarak ulaşılmıştır. Bu bilgiler türbelere gelen ziyaretçilerin niceliksel durumu değil, daha çok ilgililerin sık ziyaret edilen türbeler hakkındaki görüşleridir.

Araştırma kapsamına alınan türbelerden bazıları belirtilen ziyaretçi sayıları itibarıyla örneklem içerisinde ağırlık oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile örnekleme işlemlerinin birinci aşamasında en çok ziyaret edilen türbeler belirlenmiştir. Sayılan bu türbeleri ziyarette bulunan kişilerle de anket uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Böylece ikinci bir tabaka da oluşturulmuştur. Her bir türbenin ziyaretçilerine ulaşılmış, nihayetinde basit tesadüfi / yansız biçimde anket uygulanacak örneklem oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında anket uygulanan türbeler ve anket uygulanan ziyaretçilerin türbelere göre dağılımı şöyledir:

2 Bu araştırmada TÜRÇEK (Türbeler - Çeşmeler Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma ve Yaşatma Derneği) tarafından hizmet sağlanan türbeler değerlendirilmiştir.

Gruplar	f	%
Fatih Sultan Mehmet	50	4,2
I. Abdülhamit	50	4,2
Eyüp Sultan	205	17,1
Şeyh Ebul Vefa	42	3,5
Mustafa Devati	43	3,6
Aziz Mahmut Hüdayi	165	13,8
Sultan Abdülmecit	50	4,2
Mirimiran Mehmet Ağa	43	3,6
Ebu Şeybe El Hudri	44	3,7
Turabi Baba	43	3,6
Yavuz Sultan Selim	50	4,2
Sultan II. Beyazıt	50	4,2
Sultan III. Selim	43	3,6
Sokullu Mehmet Paşa	43	3,6
Muhammed el Ensari	44	3,7
Sümbül Efendi	50	4,2
Sultan Ahmet	50	4,2
Hatice Turhan Sultan	50	4,2
Sultan Reşat	43	3,6
Baba Cafer	42	3,5
Toplam	1200	100,0

Tablo 1: Anket Uygulanan Türbeler ve Anket Uygulanan Ziyaretçilerin Türbelere Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları: Araştırmada üç farklı bölümden oluşan bir protokol uygulanmıştır. Bunlar; (a) katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, (b) ziyaretçilerin inançları ve türbeler hakkındaki inanışlarına dair sorular, (c) katılımcıların TÜRÇEK'in hizmet verdiği türbelerin ziyaretçilerinin aldıkları hizmetlere yönelik değerlendirmelerini belirlemek üzere hazırlanmış sorulardır.³

Ziyaretçilerin Profiline Yönelik Sorular: Bu bölüm ziyaretçilerin çeşitli demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, uyruk, eğitim durumu, meslek, algılanan gelir düzeyi, ziyarete nereden geldiği, medeni durum, çocuk sahibi olup olmama, türbe ziyaretlerine genellikle kiminle geldiği, daha önce bu türbeye ziyarette bulunulup bulunulmadığı, başka türbeleri ziyaret edip etmedikleri, başka türbeleri ziyaret ediyorlarsa hangi türbeleri ziyaret ettikleri, bu türbeleri hangi gün ve hangi sebeple ziyaret ettikleri, türbe ziyaretlerini ortalama hangi sıklıkla yaptıkları, türbe ziyaretlerinde ulaşımı nasıl sağladıkları) belirlemek üzere araştırmacı grubu tarafından geliştirilmiştir.

Ziyaretçilerin İnançları ve Türbeler Hakkındaki İnanışlarına Dair Sorular: Bu bölüm ziyaretçilerin inanç ve türbeler hakkındaki inanışlarını (dinî bilgilerini nereden öğrendikleri, bir türbeyi ziyaret ettiklerinde neler yaptıkları, türbe ziyaretinin ne gibi bir fayda sağlayacağına inandıkları, türbedeki kişinin kendilerini duyduğuna inanıp inanmadıkları, türbeyi ziyaret etmelerinde daha çok etkili olan faktörler, ziyaret ettikleri yer veya kişi ile ilgili ne kadar bilgiye sahip

³ Bu protokol doğrudan TÜRÇEK'in kendi çalışmalarını değerlendirmesine ve ziyaretçilerin beklentilerini öğrenmesine odaklandığı için bu makalede yer almamaktadır.

olunduğu) belirlemek üzere araştırmacı grubu tarafından geliştirilmiştir.

Genel uygulamalara geçilmeden önce, oluşturulan anket formu ve maddeler üzerinde fark edilmemiş herhangi bir imla, ifade veya biçim sorunu olabileceği sayılına bağlı olarak bir pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama 50 kişilik bir grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Uygulama esnasında bireylerden alınan sorular, geri bildirimler ve uygulayıcıların diğer gözlemlere bağlı olarak genel uygulama için bazı tedbirlerin alınması gerektiğine karar verilmiştir.

Bu uygulamalar 2012 Nisan - Mayıs aylarında 1232 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Uygulamalar tamamlandıktan sonra tüm cevap formları incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde geçersiz sayılacak (cevaplamanın belli bir yerde kesilmiş olması) örneklem elemanlarının (n=32) kâğıtları belirlenmiştir. Tüm elenen formlar “geliştirilecek ölçeğin istatistiksel hatalara karşı direncini yüksek tutmak amacıyla” analiz dışı bırakılmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması: İstatistiksel çözümlere geçmeden önce, demografik değişkenler gruplandırılmış, sonrasında uygulama sonucu elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, araştırma grubunu oluşturan ziyaretçilerin demografik özellikleri ve ziyaretçilerin inanç ve türbeler hakkındaki inanışları için frekans ve yüzde dağılımları tablolar hâlinde hazırlanmıştır. Öte yandan gruplar arası karşılaştırmalar için ziyaretçilerin ziyaret mekânlarına ilişkin düşünceleri ile bazı demografik değişkenler arasında çapraz tablolar oluşturulmuştur. Elde edilen veriler bilgisayarda “SPSS for Windows

ver:20.0” programında çözümlenmiş, sonuçlar tablolar hâline getirilmiştir.

Nitel Araştırma

Bu araştırmada, araştırmanın yürütüleceği ikinci tür metot *nitel desendir*. Nitel araştırma yöntemlerinde, olay ve olgular doğal ortamlarında gözlemlenir. Bu bağlamda gerçeğin birden fazla ve sosyal olarak yapılandığına inanan nitel araştırmacı, sosyal olayları araştırırken bunların gerçekleştiği doğal ortamda insanları inceleyerek araştırmasını yapar. Nitel araştırma yöntemleri, araştırmanın gerçekleştirildiği doğal ortamı anlamaya, tanımayla ve sonuçlara olan etkilerini açıklamaya duyarlı olduğundan gerçekleri çok boyutlu olarak ortaya koyma imkânı sunar. Bu yönleri ile de sosyal bilimlere araştırmalarına zenginlik katar, filî durumun gerçeğe en yakın resmine ulaşmaya imkân sunar (Işıkoglu, 2005).

Araştırma Modeli: Araştırmada nicel veri toplama tekniğine (anket uygulaması) paralel olarak türbeleri ziyaret edenlerin türbelere ve türbe ziyaretlerine ilişkin düşüncelerini ve algılarını daha detaylı bir şekilde ortaya çıkarmak amacıyla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Anket formunun sınırlılıkları nedeniyle elde edilemeyen görüşler ve kanaatler nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

Derinlemesine mülakat metodu, insanların neyi ve neden düşündüklerini, duygu, tutum, tecrübe, istek ve hislerinin neler olduğunu, gerçekliğe ilişkin algılarını, anlamlandırmalarını, tanımlamalarını ve gerçeği inşa edişlerini, davranışlarını yönlendiren faktörleri ortaya çıkarmayı sağlayan, nicel görüşme-

lerden farklı olarak yüzeysel değil daha derin bilgi edinmeyi sağlayan zengin bir veri toplama aracıdır ve bir çeşit mak-satlı sohbet niteliği taşımaktadır (Ekiz, 2003; Kuş, 2003; May, 1996; Punch, 2005; Robson, 2001). Bu çerçevede türbeleri ziyaret edenlerin beklentilerini tespit etmek ve bu beklentilerin karşılanma düzeyini belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış mülakat formu hazırlanmıştır.

Çalışma Grubu: Nitel araştırma yöntemi kapsamında belirlenen çalışma grubunda hem ziyaretçiler hem de türbe görevlileri bulunmaktadır. Bu kapsamda toplamda 29 ziyaretçiyle⁴ derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılacak kişiler, farklı türdeki türbeler dikkate alınarak saptanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede araştırma kapsamına giren türbeler (1) *sahabe / evliya*, (2) *padişah ve (3) hanedan ailesi / devlet adamı* türbeleri olarak üçe ayrılmış ve bu özelliklere sahip türbelerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda farklı sosyoekonomik özelliklere sahip olan kişilerle görüşmeye çalışılmıştır. Mülakatlar türbelerde ve türbelerin bahçelerinde gerçekleştirilmiştir. Ziyaretçilerin yanı sıra türbe görevlileri ile de görüşülmüş ve toplam 28 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bu çerçevede nitel araştırma kapsamında toplamda 57 kişiye ulaşılmıştır.

Veri Toplama Aracı: Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü (içeriği oluşturacak sorularını) hazırlamaktadır. Bununla birlikte araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkile-

yebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir. Görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunduğundan bu görüşme tekniği tercih edilmiştir. Mülakatlar öncesinde araştırmacının amaçları doğrultusunda elde edilmesi hedeflenen sorulardan oluşan bir görüşme protokolü oluşturulmuştur. Protokol, araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Belirlenen temalar ve sorular çerçevesinde gerçekleştirilen mülakatlarda ortaya çıkan yeni fikir ve durumlarla ilgili olarak da farklı sorular sorulmuştur. Ses kayıt cihazları ile mülakatlar kayıt altına alınmıştır. Kayıtlar daha sonra çözümlenmiş ve kategorik içerik çözümlenmesi ile irdelenmiştir. Katılımcıların konuya ilişkin bakış açılarını daha derinlemesine anlamak için, onlara ek sorular sorabilmek, sorulara verdikleri cevapları örneklendirmelerini veya ayrıntılı olarak açıklamalarını istemek ve görüşmeleri belli düzende gerçekleştirmek (Bogdan ve Biklen, 2007; Marshall ve Rossman, 1999) amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme planlanmıştır. Görüşme süreci görüşme formunda yer alan sorulara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları araştırma soruları ve kuramsal çalışmalardan elde edilen bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Görüşme sorularının geçerliliği için alan uzmanlarından görüş alınmıştır. Görüşmeler yapılmadan önce bir türbe görevlisi ile ön görüşme yapılarak soruların anlaşılabilirliği denenmiştir. Görüşmeye başlamadan önce araştırmacının amacı açıklanmış ve türbe görevlilerinin kişisel bilgileri alınmıştır.

Araştırmaya katılan türbe görevlilerinin isimlerinin gizli tutulması amacıyla kodlar kullanılmıştır. Kodlamada türbelerin niteliği göz önünde bulundurulmuştur. Üç grup altında gruplanan türbeler bu çalışmada şu şekilde ifade edilmiştir: Padişah türbeleri A kodu ile; Padişah ailesine mensup veya devlet adamı olanlar B kodu ile ve Evliya Türbeleri de C kodu ile gösterilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Yorumlanması: Mülakat kayıtlarının incelenmesinde “içerik analizi” kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temanın saptanması (Yıldırım ve Şimşek, 2005); verilerin tanımlanması, kodlanması ve kategorileştirilmesi sürecidir (Patton, 1990). “Kodlamak”, mesajın anlamı üzerinde bir işlem yapmak demektir. Bu işlem, mesajın anlamını birtakım kategorilere bölerek indirgemek suretiyle mesajın bütünü ile mesajın indirgenmiş şekli arasında bir özdeşlik ya da en azından bir benzerlik bulunduğu varsayımına dayanmaktadır. Kategoriler saptandıktan sonra, anlam birimler ya da öğeler, bu kategorilere yerleştirilerek frekansları saptanır (Bilgin, 1988, s. 10; 2006, s. 20).

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde nitel verilerin analizi sürecinde kullanılan betimsel ve sürekli karşılaştırma analiz biçimlerinden yararlanılmıştır (Marshall ve Rossman, 1999; Miles ve Huberman, 1994). Verilerin analizi araştırmacı ve başka bir alan uzmanı tarafından şu aşamalar izlenerek gerçekleştirilmiştir. İlk önce, görüşme kasetleri görüşme dökümü formlarına aktarılarak cümlelerin ve kelime gruplarının tek

tek analiz edilmesi ve satır satır kodlama olanağı sağlanmıştır. Daha sonra iki araştırmacı birbirinden bağımsız olarak kodlamaları gerçekleştirmiştir. İki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar birlikte karşılaştırılarak temalar oluşturulmuştur. Temalar oluşturulduktan sonra her bir türbe görevlisine ilişkin veriler ve kodlamalar karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar belirlenmiştir. Araştırma bulguları oluşturulan temalar ve alt temalar altında sunulmuştur. Türbe görevlilerinin görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Araştırmanın veri işleme sürecinde kodlama, daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılmış, bunun yanı sıra verilerin işlenmesi esnasında ortaya çıkan kavramlar da dikkate alınmıştır. Ardından kodları genel düzeyde açıklayan kategoriler (temalar) belirlenip bulgular yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Bulgular, Tartışma ve Sonuç

“Dindar insan için mekân türdeş değildir; onun için mekân kopuklar, kırıklar sunmaktır: diğerlerinden niteliksel olarak farklı mekân parçaları bulunmaktadır.” diye yazar Mircea Eliade (1991, s. 1). Türbeler ve genel olarak mezarlıklar bu kutsal mekân parçalarının en önemlilerinden biridir. Türbe konusu dinler tarihi, din psikolojisi, din sosyolojisi ve felsefe ve din bilimleri içerisinde farklı teorik çerçeveler içinde ele alınsa da (Cilâcı, 1999; Köse ve Ayten, 2010; Peker, 1999) onu kutsal mekân ve zaman içerisinde sosyolojik bir olgu olarak değerlendirmek türbeyi, türbeleri ziyaret edenleri ve onların türbeye bakış açılarını ve ritüellerini anlamayı kolaylaştırır.

Eliade'nın kavramsallaştırmasından hareketle türbeleri *kutsalın tezahürü*

4 Araştırma kapsamında 30 kişiyle mülakat yapılmıştır. Ancak bu mülakatlardan biri çoklu mülakat olarak gerçekleştirilmiştir.

(1991, s. viii) olarak tanımlamak mümkündür. Türbeler giderek modernleşen ve seküler bir hâl alan kentte ve gündelik hayatta *kutsalın tezahür ettiği* en önemli mekânlardan biridir (Ataşağın, 2004, s. 117). Seküler alanda ise mekân *türdeş ve yansızdır* (Eliade, 1991, s. 3). Dolayısıyla türbeler kendisini çevreleyen seküler yaşamdan niteliksel olarak çok farklı olan mekânlardır.

Araştırma bulgularına göre ziyaretçiler türbelerde “Allah dostlarının huzuruna varmakta ve huzur bulmaktadırlar”. Ziyaretçilerin türbelerde *huzur bulmaları*, bu mekânları ve kişileri *mübarek, kutsal, temiz* olarak değerlendirmeleriyle ilişkilidir. Bu durum kutsala yakın olma ve onunla birlikte olma arzusu olarak değerlendirilebilir. Kutluay’a göre “zamanı ve mekânı türdeş kabul etmeme, dindar insanın bir özelliği ve yapısı gereğidir” ve kutsala ihtiyaç duyulmasının sebebi ise kutsal olanın aynileştirilmeksizin bir bakıma dinî olmasıdır. Din, yaratıcı tanıma ameliyelerinin bir bütünü olarak değerlendirildiğinde dindar insan, kutsal olana yakınlaşmaya ve ona ulaşmaya çabalamaktadır (Kutluay, 1996, s. 66). Örneğin, Mevlana Müzesi’ne giden ziyaretçilerin %84,9’u duaların bu gibi mekânlarda kabul olacağına inanmaktadır (Tekin, 2008, s. 164). Katılımcıların önemli bir kısmının Mevlana Müzesi’ni bir “müze” olarak değil “kutsal bir mekân”, bir “türbe” olarak algıladıkları tespit edilmiştir (Tekin, 2008, s. 228).

Bu çerçeveden hareketle modernleşen ve seküler bir hâl alan gündelik hayatın içerisinde türbelerin kutsalın tezahürlerinden biri olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Zira hâlihazırda cami ve türbeler dışında kamunun ortak kullanımında bulunan kutsal

mekânlardan bahsetmek çok güçtür. Modernleşmeyle birlikte insanın evinden başlayarak sokağının, mahallesinin, kentin ve evrenin giderek din dışı birer mekâna dönüştüğü görülmektedir. Bütünleyle din dışı bir alanda gerçekleşen gündelik hayatta türbe ziyaretleri, inananların *arınmayı, yenilenmeyi* sağladıkları, De Certau’nun (2009) bakış açısıyla *arınmaya, kutsala ulaşmaya* ilişkin geliştirdiği *taktiklerden* biri olarak kabul edilebilir. Zira Eliade’nın dediği gibi *kutsal, insan bilincinin tarihinde bir aşama değil, bilincin yapısı içinde bir unsurdur ve diğer bir deyişle insan olmak “dinle ilişkili” olmak demektir* (2003, s. 11). Eğer ibadet belli işlemlerle yüce kudretlerle ilişki kurma ve sürdürme anlamına gelirse kutsal mekânların sahip olduğu önem daha açık bir biçimde görülecektir (Gültekin, 2004, s. 62). Araştırmanın sonuçlarına göre günümüzde türbeler, insanların dinle ilişkide oldukları en önemli kutsal mekânlar olma özelliğini korumaktadır. Her ne kadar ziyaretçiler türbeleri bazen maddi istekleriyle ilgili de ziyaret etseler –ki bazı araştırmalarda sadece bu husus ön plana çıkarılmakta ve vurgulanmaktadır (bk. Köse ve Ayten, 2010)– maddi beklentilerinden ziyade temelde manevi amaçlarla türbelere gelmektedir.

Ziyaretçileri türbelere gitmeye sevk eden en önemli saik, bu mekânların sahip olduğu *manevi iklimdir*. Bu *manevi iklim* sadece mekânı değil zamanı da içermektedir. Ziyaretçilerin özellikle metfun olan kişilerin kendilerini duyduğuna ilişkin kanaatleri (%75) *zamanla* ilgilidir. Ataşağın’un (2004, s. 118) anlatımıyla ziyaretçiler metfun olan kişileri ölü olarak kabul etmemektedir. Onların “*piri fâni*” olarak yaşadıklarını, abdest alıp namaz kıldıklarını düşünmektedir.

Allah dostu olarak kabul edilen kişilerle *beraber* olmak ve onun yanında Allah’a dua etmek, aynı zamansal süreçleri paylaşmakla ilişkilidir. Bu bağlamda araştırmaya katılanların önemli bir kısmı (%26,5) ziyaret mekânında bulunmaları nedeniyle dualarının kabul olacağına inanmaktadır. Diğer taraftan ziyaretçiler her ne kadar düzensiz aralıklarla türbeleri ziyaret etseler de genellikle *kutsal zamanları* tercih etmeye çalışmaktadır. Gerek ziyaretçiler gerekse türbe görevlileri, ziyaretlerin çoğunlukla cuma günleri, kandiller, üç aylar, Ramazan gibi mübarek günlerde ve gecelerde gerçekleştiğini belirtmiştir. Diğer araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (İnce, 2007, s. 155). Tıpkı mekânda olduğu gibi zaman da dindarlar için *türdeş ve sürekli* değildir (Eliade, 1991, s. 48).⁵ Ziyaretçiler Eliade’nın (1991, s. 50) tanımıyla hem “*tarihsel şimdiki zaman*” olarak ifade edilen şeyin içinde yaşamayı reddetmektedir hem de “*ebediyet*” ile bütünleştirilebilir nitelikte olan *kutsal bir Zaman’ı yakalamaya çaba sarf etmektedir*. Dolayısıyla türbe ziyaretlerini kutsal mekân - zaman birlikteliği içerisinde düşünmek gerekmektedir. Tıpkı nesnelere gibi kutsal olarak tanımlanan mekânlar da birey ve toplumun yaşamında çeşitli işlevleriyle yer bulmaktadırlar (Gültekin, 2004, s. 62).

Araştırmanın bulgularına göre ziyaretçilerin türbe ziyaretlerini bilgileri üzerinden değil inançları üzerinden (%80,2) gerçekleştirdiği görülmektedir. Başka bir araştırmada da türbe ziyaretlerindeki en büyük etkenin “*dinî inançlar*” (%34) ve “*kutsal bilinen bir yere uğrama*

arzusu” (%31) olduğu ve bilgi edinerek ziyarete gelenlerin %33 oranında olduğu görülmektedir (Köse ve Ayten, 2010, s. 79 ve 82). Ziyaretçiler çok az bilgi sahibi olsalar da ziyaretlerine devam etmektedir. Bu durumun temel nedeni, türbelerin *anlatılar* üzerinden yaygınlaşmasıdır. Türbeye ilk kez gelen ziyaretçiler *menkıbevi anlatılardan* etkilenmektedir (Köse ve Ayten, 2010, s. 84). Bu *anlatılar* tarihsel olanı kutsallaştırmakta ve kutsal tarihi yapılandırmaktadır. Ziyaretçilerinden türbe görevlilerine kadar anlatılar üzerinden tasavvur edilen türbelerle ilgili *anlatıların rasyonel - irrasyonel* ayrımından ziyade *hakikat - gerçekdışı* arasında değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira menkıbeler / kerametler tasavvuf tarihi açısından önemli bir yer işgal etmektedir.⁶

Gerek ziyaretçilerin gerekse türbe görevlilerinin *anlatılar* dışında yeterli bilgiye sahip olmadıkları araştırmanın en önemli sonuçlarından biridir. İnsanların sevdiği, hürmet ettiği ve *Allah dostu* olarak kabul ettiği kişilerin ve türbelerinin ziyaretçiler tarafından yeterince tanınmadığı görülmüştür. Ziyaretçiler dinî bilgilerini çoğunlukla ailelerinden (%81,8), camiden (%51,83), dinî kitaplarından (%49,3), Kur’an-ı Kerim’den (%35,9), Kur’an kursundan (%35,2), kendi başına (%29,4), din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinden (%19,9), imam hatip liselerinden (%4,5), gazetelerden (%12,6), televizyonlardan (%6,8) ve internetten (%49,3) edinmektedir. Köse ve Ayten’in (2010, s. 82) türbelerle ilgili yaptığı araştırmada da benzer bir sıralama (%51 aile, %14 cami, %14 Kuran kursu) oluşmuştur.

⁵ Türbelere gelen ziyaretçiler “dindar” olarak tanımlanabilir. Köse ve Ayten’in (2010, s. 82) araştırmasına göre “Namazlarımı devamlı kılarım” diyenler %57, “Ara sıra kılarım” diyenler %32, “Hiç kılmam” diyenler %9’dur.

⁶ Türk halk inançlarında menkıbelerin rolü için bk. Ocak (1984).

Ziyaretçilerin bilgileri edindikleri kaynaklara bakıldığında genelde aileden beslenseler de kurumsal ve resmî eğitimden önemli ölçüde yararlandıkları görülmektedir. Türbeler halk tarafından popüler olanın değil bizatihi orada metfun bulunan *Allah dostunun* varlığının kutsallaştırdığı bir *kutsal mekân* olarak tahayyül edilmektedir. Bu tespit, benzer araştırmalarda elde edilen bulgularla örtüşmektedir (Altan, 2007; İnce, 2009). Diğer taraftan türbeler “popüler dindarlığın durağı” olarak kabul edilmektedir (Köse ve Ayten, 2010). Mustafa Arslan da “Türk Popüler Dindarlığı” (Çorum Örneği) araştırmasında türbe ziyareti ile popüler dindarlık arasında ilişki olduğu sonucuna varmıştır (Arslan, 2004, s. 311). *Popüler dindarlık* tanımından hareket edildiğinde bu tür sonuçlara varılması kaçınılmazdır. Türbe ve ziyaret olgusunu daha bütünlüklü bir biçimde ele almak için bu kavramsallaştırmanın dışına doğru çıkmakta fayda olduğu söylenebilir. Örneğin sadece *popüler dindarlık* kavramından hareket edildiğinde araştırma sonuçlarına göre toplumun eğitim, gelir, kültür seviyesi yüksek kesimlerini hangi çerçevede ele alacağımızı meselesi güçleşebilir.

Halk dini ile *resmî din* arasında yapılan ayrıma din sosyologları sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Ancak bu ayrım birçok meseleyi anlamayı kolaylaştırır da “halk dini” olarak nitelendirilen dinî yaşayış alanında İslami, resmî veya Sünnî dinî unsurların yanı sıra tasavvuf, kültür ve inanç birikimi, farklı kültürle etkileşim içerisinde alınan dinî kültür unsurları da bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu unsurları detaylı bir biçimde

araştırarak mevcut kategorileri tartmanın ve yeni tiplere ulaştırmanın gerekliliği ortadadır (Ünay ve ark., 1996, s. 5). Araştırma bulgularına göre türbeleri anlamak, açıklamak ve kategorileştirmek için “halk dini” ve “resmî din” ayrımı önemli imkânları barındırır da bütünsel bir sosyolojik ele alış için yeterli olmadığı görülmektedir. Zira bu araştırmada da görüldüğü üzere türbeler, toplumun dinî ve gündelik hayatın önemli bir parçasıdır. Türbelere ziyaret olgusunu değerlendirirken söz konusu toplumun dinî ve gündelik yaşamının merkezinde duran tasavvufun da dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda sosyolojik bir ele alış, yukarıdaki ayrımın farkında olarak –ama onu merkeze almadan– toplumun dinamiklerini ve birikimlerini (tasavvuf, kültür vb.) daha bütünsel bir şekilde değerlendirmelidir.

Her ne kadar katılımcıların %65,9’unun türbelere birileriyle birlikte (aile, hısımla, akrabayla, arkadaşla) geldiği görülse de⁷ %33,6’sının türbeleri yalnız ziyaret etmesi dikkat çekicidir. Yalnız gelme olgusu *arınma, temizlenme, rahatlama* gibi amaçlarla birlikte düşünüldüğünde, insanların bilinçli bir biçimde yalnız kalmayı arzu ettikleri söylenebilir. Bu açıdan türbeler insanların kendilerini dinledikleri, tefekkür ettikleri ve dua ederek kendilerini iyi hissettikleri mekânlardır. Ölümün hatırlanması ve ahiretin tefekkür edilmesi açısından İslam dininde önemli bir yere sahiptir (Altan, 1996, s. 41–42).

Diğer taraftan katılımcıların genellikle türbeleri düzensiz aralıklarla (%34,3) ziyaret etmesi, *ihtiyaç olduğunda, sıkıntıya / darlığa düşüldüğünde* türbelerin

daha fazla ziyaret edildiğini göstermektedir. Türbeler gündelik yaşamda karşılaşılan sorun ve sıkıntıları gidermeye yönelik bir psikolojik işlev üstlenmektedir (Atay, 2004, s. 108). Köse ve Ayten (2010, s. 79) tarafından yapılan araştırmada da ziyaretçilerin %7’si mutluyken %24’ü ise sıkıntıda olduğu zamanlarda türbeleri ziyaret ettiğini belirtmişlerdir.⁸ Bu durumun temel nedeni, insanların gündelik hayatın dışına çıkarak *manevi bir iklimde* (mekân - zaman) bulunma ihtiyacı olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan katılımcıların %20’sinden fazlası aynı türbenin düzenli ziyaretçisi olarak nitelendirilebilir. Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmının zaman içerisinde farklı türbeleri ziyaret etmeleri de türbelerle ya da kutsalla kurdukları sıkı ilişkileri göstermektedir. Eliade’nın (1991, s. 9) dediği gibi “kutsal en mükemmelinden ‘hakiki’dir; bu hakiki aynı anda hem güç hem etkinlik hem de hayat ve üretkenlik kaynağıdır.” Yukarıda da belirtildiği gibi bu ilişki insanların sürekli kendilerini (arınmaya bağlı olarak) *güçlü, rahatlamış ve yenilenmiş* hissetmelerini sağlamaktadır.

Kutsalla kurulan bu ilişkinin Türkiye’de büyük ölçüde *hurafe ve batıl inançlarla* özdeşleştirilmesi söz konusudur. Araştırma bulgularına göre şeker dağıtmak, bez bağlamak, mezara doğru namaz kılmak ve / veya *secdeye kapanmak, sandukaya elbise vb. şeyler sürmek, halının altına ya da sandukanın altına kâğıt sıkıştırmak* gibi hurafe olarak kabul edilen davranışlar hâlâ varlığını sürdürmesine rağmen giderek azalmaktadır.⁹ Ziya-

retçilerin, türbe görevlilerinin ve saha çalışanlarının gözlemlerinin bu yönde olması dikkat çekicidir. Zira türbelerle ilgili araştırmalarda (Altan, 2007; Cilâcı, 1999; Köse ve Ayten, 2010) sıklıkla dile getirilen bu türden ritüeller azalmakta ve / veya farklılaşmaktadır.

Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu türbe içerisinde dua ettiklerini, Kur’an okuduklarını, namaz kıldıklarını ve tefekkür ettiklerini belirtmiştir. Özellikle nitel araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcıların sıklıkla bazı ritüelleri hurafe ve batıl inanç olarak tanımlamaları, türbe ziyaretçilerinin profilinde bir değişim yaşandığını göstermektedir. 1990’lı yıllarda hurafeler, batıl inançlar ve irtica ile özdeşleştirilen türbelerle ilgili katılımcıların bilinç düzeyinin farklılaştığı söylenebilir. Diğer taraftan ziyaretçilerin çoğu kez türbelerle ilgili düşüncelerini başkaları üzerinden anlatmaları unutulmamalıdır. Araştırmalarda katılımcıların bu tarzda tutum takındıkları konular, genellikle toplumun geri kalan kısmı tarafından pek hoşlanılmayan ya da olumsuz bakılabilmek potansiyeline sahip konulardır. Türbe ziyareti konusunda katılımcıların bu tarz bir tutum içerisine girmelerinin nedeni, *türbe ziyaretinin* toplum tarafından *hurafe, batıl inanç, geri kalmışlık, cahillik, geri kafalılık* gibi yargılarla değerlendirilmesi olabilir. 1996 yılında Eyüp Sultan Türbesi’nde yapılan bir araştırmada katılımcılar anket sorularına verdikleri cevaplarda her ne kadar dua edip Kur’an okuduklarını söyleseler de araştırmacı, hurafe olarak tanımla-

⁸ Victor Turner, Nambu kabilesi üzerinde yaptığı antropolojik araştırmada da insanların sıkıntılarında, bunalımlarında kurtulmak için bu türden yerleri ziyaret ettiğini tespit etmiştir (akt., Tuncer, 1996, s. 43).

⁹ Kabir ziyaretleriyle ilgili yanlış hareketler ve sebeplerini detaylı bir biçimde görmek için bk. Toprak (1999).

⁷ Benzer bir sonuç için bk. Kertiş (1999, s. 175).

nan davranışları hem gözlemlemiş hem de ziyaretçilerle yaptığı görüşmelerden edinmiştir (Tuncer, 1996, s. 102). Bu araştırmada da özellikle türbe görevlileri bu türden ritüellerin hala varlığını sürdürdüğünü belirtmiştir. Dolayısıyla katılımcıların bu tarz ritüellere ilişkin anlatılarının azalarak devam ettiği söylenebilir.

Ziyaretçilerin sahabe, evliya, veli vb. türbeleri ile padişah, devlet adamı / hanedan ailesi türbeleri arasında ayırım yapması, türbe ziyaretinde belirleyici olan temel nedenin *maneviyat* olduğunu göstermektedir. “Maneviyatı güçlü olan türbeler” nitelendirmesinden hareketle türbeler arasında *katégorik* ve *hiyerarşik* bir ayırımın olduğu söylenebilir. İlk dönem padişahlarını *Allah dostu, veli* ya da *sahabe* olarak görüp son dönemdekileri ise sadece padişah, devlet adamı, tarihi ve millî bir kişilik olarak düşünmeleri dikkat çekici sonuçlardan biridir. Toplumun dinî ve siyasi figürleri birbirinden ayırması, siyasi figürleri *takva* ölçüsünde sıralaması ve dinle siyaset arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak değerlendirmesi, türbelerin algılanışı açısından önemlidir. Toplumsal hafıza türbeleri dinî kimlik ve yeterlilik (*maneviyat*) üzerinden değerlendirmektedir. Bu bağlamda türbelerde ve bizatihi ziyaret olgusunda din, tarih, kültür ve toplumun iç içe olduğu söylenebilir (Ataşağın, 2004, s. 118). Diğer taraftan Tekin’e göre (2008, s. 122) Mevlana’nın mutasavvıf, din bilgini (%52) dışında, %44,1 oranında evliya olarak kabul edilmesi ona “kutsal” ve / veya “aracı” gibi bazı ek içerimler de yüklediğini göstermektedir. Buna göre katılımcılar, Mevlana’yı kutsal mekân anlayışına paralel olarak “Allah ile özel ilişkileri olan bir şahsiyet” olarak değerlendirmektedir. Araştırmamızın ni-

tel bulguları da –yukarıda bahsedildiği gibi– bu durumu destekler niteliktedir. Ziyaretçiler *Allah dostu* olarak tanımladıkları ve bu dostluğun daha iyi olduğu (*takva*) kişileri daha fazla tercih etmektedirler.

Araştırma bulgularına göre yabancı ziyaretçiler (gayrimüslim) örtünme konusunda hassas davranıp uyarıları dikkate alırken yerli ziyaretçilerin bir kısmı türbe görevlileriyle tartışmaktadır. Yerli ziyaretçilerin kendilerini *modern, ileri, çağdaş* olarak nitelendirmeleri nedeniyle türbe görevlilerine karşı koyduğu düşünülürken, modernitenin ilkelerine ters düşen dinî ritüelleri gerçekleştirmeleri çelişik bir tavır olarak görülmektedir. Bu durum Türkiye’de modernleşme süreçleriyle benzerlik göstermekte, toplumun bir kısmı modernleşme talebi ekseninde tarihsel ve toplumsal olandan bağımsız olarak kendini konumlandırmaya çalışmaktadır. Dini, belirli yönleriyle hayatından çıkarmayı başaran bu toplumsal grup, gündelik hayatında karşılaştığı sıkıntılardan ve sorunlardan kurtulmak, arınmak ve temizlenmek için türbeleri tercih etmektedir. Dolayısıyla din dışı alanlarda kendini konumlandıran toplumsal gruplar da kutsal mekân arayışı içerisinde yer almaktadır. Necati Kertiş’in 1999 yılında Kastamonu’da yaptığı araştırmaya katılanların %81,6’sı türbelerin dindarlık bakımından hayatlarına etkisi olduğunu görüşündedir (1999, s. 180, 211, 213). Bu bağlamda ziyaretçilerin türbe ziyaretleri ile gündelik ve dinî hayat arasında sıkı bir ilişki kurdukları söylenebilir. Diğer taraftan Mevlana Müzesi’ne sevap kazanmak ve dualarının kabul olması için gelenlerin beş vakit namazını kıldıkları görülmektedir. Bu durum, dinî arka planla

türbeleri ziyaret edenlerin, dinî pratiklerini de yüksek oranda yerine getirdiklerini göstermektedir. Buradan hareketle Tekin (2008, s. 120) *ziyaretçilerin Mevlana’yı “evliya” ve mekânı “kutsal” algılamaları ile namaz kılma pratikleri arasında pozitif ilişki* olduğunu vurgulamaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların önemli bir kısmı (%68,7’si) ise kendisini orta gelir düzeyinde tanımlanmıştır. Diğer bir araştırmada da ziyaretçilerin %67’si sosyoekonomik bakımdan kendisini orta sınıfa mensup görmüştür (Köse ve Ayten, 2010, s. 82). Ancak saha çalışanlarının gözlemlerine göre katılımcıların cevap verirken en fazla zorlandıkları soruların başında gelir sorusu gelmektedir. Katılımcıların orta düzey olarak kabul ettikleri durum, yaşamsal ihtiyaçların giderilmesine ilişkindir. Nitel araştırma verilerinde de benzer bir sonuçla (29 katılımcıdan 22’si orta düzeyde olduğunu belirtmiştir.) karşılaşmıştır. Ancak soruyla ilişkili sınırlılıklar, saha çalışanlarının ve türbe görevlilerinin gözlemleri dikkate alınırsa ziyaretçilerin önemli bir kısmının ortanın altı ve alt düzey gelire sahip olduğu söylenebilir. Manevi olarak bir rahatlama, huzura erme mekânı olarak türbelerin tercih edilmesindeki bu eğilim önemlidir. Benzer amaçlar diğer araştırmalarda da tespit edilmiştir (Arslan, 2004; Atay, 2004; İçli, 2007; Köse ve Ayten, 2010; Oymak, 2002; Tuncer, 1996). Kertiş’in 1999 yılında Kastamonu’da yaptığı araştırmada da katılımcıların %72,6’sı türbelere dua-haz amacıyla geldiklerini söylemiştir (s. 164). Mevlana Müzesi içinde katılımcılar *huzuru ve manevi hazzı* ön plana çıkarmışlardır (Tekin, 2008, s. 115). Bu nedenle türbeler hâlâ söz konusu toplumsal gruplar için önemli imkânları barındır-

maktadır. Diğer taraftan kendisini ortanın üstü gören bir grubun da türbelere geliyor olması, toplumun farklı katmanlarının türbelere ilgisinin olduğunu göstermektedir. Çorum ve Konya’daki araştırmalar ve gözlemler de bu yöndedir (Arslan, 2004, s. 318).

Nicel araştırma bulgularında eğitim düzeyi yüksek grupların önemli ölçüde türbelere geldiği görülmektedir. Katılımcıların %26,8’i üniversite, %1,2’si lisansüstü mezundur. Bu veri türbeleri ziyaret eden eğitim düzeyi yüksek önemli bir grubun olduğunu göstermektedir. Bugüne kadar *eğitim seviyesi düşük, cahil ve geri kalmışlarla* özdeşleştirilen türbelerin ziyaretçi profilinin çok farklı olduğu söylenebilir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, türbelerin farklı sosyoekonomik ve kültürel özelliklere ve birikime sahip gruplar tarafından değişik amaçlarla ziyaret edilmesidir. Hikmet Tanyu 1968 yılında Ankara ve çevresinde yaptığı araştırmada gerek iktisat gerekse sağlık ve kültür şartları ile adağın ilgisi olmadığını araştırmıştır (1967, s. 323). Bununla birlikte eğitim düzeyi yüksek olan katılımcılar türbede metfun olan kişiler ve türbe hakkında daha fazla bilgiye sahip olabilmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe ziyaretin niteliğinin de arttığı söylenebilir.

Diğer taraftan araştırmanın önemli bulgularından biri de erkeklerin türbelere beklenenden daha fazla geldiğini göstermektedir. Nicel araştırmaya katılanların %62,8’i erkek, %37,2’si kadındır. Benzer araştırmalarda erkeklerin oranı bu kadar yüksek çıkmaya da önemli oranda artış gösterdiği tespit edilmiştir (Altan, 2007; Köse ve Ayten, 2010; Özkan, 2009). Arslan’ın Çorum araştırmasına göre de türbeleri ziyaret etme cinsiyetler

açısından önemli bir farklılaşma göstermemektedir. Yalnızca kadınlar, erkeklerle oranla daha sık ziyarette bulunmaktadırlar (2004, s. 313).

Gençlerin türbeleri ziyaret etmeleri yetişkinlere, orta yaşlılara göre daha azdır. Gençlerin genel eğilim çerçevesi içerisinde kutsal dışı mekânlara gittiğini söylemek mümkündür. Ancak özellikle okullardaki sınav dönemlerinde gençlerin de hemen her türbeye yoğun bir biçimde gittiği bilinmektedir. Gençlerin sınav öncesinde dua etmesine benzer bir şekilde ziyaretçilerin bir kısmı bazı isteklerinin gerçekleşmesi için türbelere ziyarette bulunmaktadır. Diğer bir ziyaretçi grubu ise mevcut sıkıntılarından kurtulmak isteyenlerdir. Son grupta ise türbeyi ziyaret ederek Allah rızasını ve sevap kazanmayı isteyenler bulunmaktadır. Bu üç grup altında daha ayrıntılı amaçlar bulunmaktadır. İstekleri gerçekleştirmek ve sıkıntılardan kurtulmak kategorilerinin altına çok sayıda alt başlık gelebilir. Çünkü her ziyaretçi kendi durumuna, ihtiyaçlarına, konumuna vb. göre türbeyi farklı alt amaçlarla ziyaret edebilmektedir. Örneğin çocuk sahibi olmak veya sınavda başarılı olmak isteyenler ilk grubun altında; hastalıktan kurtulmak veya yağmur duası etmek isteyenler ise ikinci grubun altında yer almaktadır. Bu bağlamda oluşturulan kategorilerin altına sınırsız alt kategori açılabilir. Yapılan araştırmalarda çok farklı amaçların bu şekilde kategorize edilmesi mümkündür. 1993 yılında Denizli'deki 96 türbe, 104 yarıda yapılan bir araştırmada da ziyaretçilerin benzer amaçlarla türbeleri ziyaret ettiği görülmektedir. Bu araştırmada öne çıkan ziyaret amaçları şunlardır: hayır ve

adak işlerini icra etmek, çocuğu olmayan ailelerce mutluluk aramak, hastalığı olanlara şifa aranmak, yağmur dualarını icra etmek, Mevlit okutmak, dua etmek, dileklerde bulunmak, namaz kılmak ve Hıdırellez Bayramı kutlamalarını yapmak (Kaptan, 1993).¹⁰

Benzer bir kategoriye Köse ve Ayten (2010, s. 89–93) dilek türleri açısından yapmaktadır. Buna göre dört tür dilekten bahsedilebilir: (1) *Beden ve ruh sağlığına yönelik dilekler*: Şifa aramak (%28,6), çocuk sahibi olmak (%13,8), dert ve sıkıntılardan kurtulmak, cinden kurtulmak vb. (2) *Refah ve mutluluğa yönelik dilekler*: Ev (%0,4), araba, iş (%10,5), eş istemek, aile geçimsizliğini gidermek (%7,7), bozuk işleri düzeltmek vb. (3) *Başarılı olmaya yönelik dilekler*: Sınavlarda, derslerde başarılı olmak (%13,8), evliliğin iyi gitmesi için gelin getirmek, hayatta başarılı olması için sünnet çocuğu getirmek vb. (4) *Kutsala ve maneviyata yönelik dilekler*: Şefaahat/bağışlanma dilemek (%0,9), ölümü hatırlamak, kutsalı hissetmek, hayırlı bir insan olmak.

Araştırmamızın bulgularına göre ise katılımcıların %37'si sevap kazanmak, %13,9'u dualarının kabulünü sağlamak, %5,9'u hastalığına şifa bulmak, %3,5'i aile saadetine kavuşmak, %2,4 bir yakının hastalığına şifa bulmak, %2,2'si ise sınavda başarılı olmak konusunda türbenin kendilerine fayda sağlayacağını düşünmektedirler. Mustafa Tekin'in (2008, s. 114) *Mevlana Müzesi* üzerinde yaptığı araştırmada tanımak, gezmek (%47) amacından sonra *sevap kazanmak* (%21,7) ve dualarının gerçekleşmesi (%16,4) gelmektedir. 1998'de yapılan bir diğer araştırmada da duaların makbul olması, şifa bulunması ve aile saadetine

kavuşulması ilk sıralarda yer almaktadır (Peker, 1999, s. 450–451).

Araştırmamızın nicel verilerine göre iş veya eş bulmak, ev sahibi olmak vb. isteklerin çok az olduğu görülmektedir. 1999'da yapılan bir araştırmada da bu türden isteklerin çok sınırlı olduğu görülmektedir (Kertiş, 1999, s. 206). Tekin'in araştırmasında da Mevlana Müzesi'ne gelen ziyaretçilerin ekonomi, eğitim vb. sorunları da dile getirdiğini göstermektedir (2008, s. 231). Ayrıca Oymak'ın (2002, s. 153) Malatya'da yaptığı araştırmada da bu türden istekler tespit edilmiştir. Diğer taraftan araştırmamızda özellikle türbe görevlileri, ziyaretçilerin bu türden amaçlar için geldiğini belirtmiştir. Bu bağlamda yukarıda bahsedildiği gibi üst amaçların kategorize edilmesi daha genel ve üst okumayı yapmaya imkân tanımaktadır. Her insana göre ziyaret amacı farklılaşır, ancak her hâlükârda şu üç kategoriden birinde gerçekleştiği söylenebilir: (1) Allah rızası, sevap kazanmak, (2) sıkıntısını gidermek ve (3) isteklerini gerçekleştirmek.

Diğer taraftan araştırma kapsamında türbelere gelenlerin %18,6'sının farklı kentlerden geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum İstanbul'un ülke içinde de önemli bir manevi merkez olduğunu göstermektedir. Her ne kadar ziyaretçilerle yapılan anket ve mülakat çalışmasında yabancı ziyaretçilerin sayıca arttığı gözlemlenirse de türbe görevlilerin aktardığı bilgiler yabancı ziyaretçilerin arttığı yönündedir. Hem gayrimüslimlerin hem de Müslümanların (Orta Doğu, Orta Asya ve Balkanlar) türbe ziyaretleri artmaktadır. Orta Doğulu ziyaretçilerin özellikle sahabeleri, Balkanlar'dan gelenlerin evliyalari, Orta Asya'dan gelenlerin ise padişah / devlet adamlarını ziyaret ettiği genel olarak söylenebilir.

Ayrıca yabancı (gayrimüslim) ziyaretçilerin mimari özellikleri olan ya da tarihi önemi olan türbeleri ziyaret etmektedir.

Araştırma bulgularına göre katılımcıların önemli bir kısmı *uygun bir gün buldukları için* türbeleri ziyaret etmektedir. Nicel araştırma sonuçlarına bakıldığında 1. (%37,3) 2. (%22,6) ve 3. (%10,6) sırada yer alan türbelerin *uygun bir gün bulunduğu için* ziyaret edildiği görülmektedir. Ayrıca özel bir gün olması, *tatil günü olması* ve *grup olarak ayarlanması* ise katılımcıların türbe ziyaretleri için verdikleri diğer cevaplardır. Bu bağlamda katılımcılar, kendileri için uygun olan günlerde türbe ziyareti yapmayı tercih etmektedirler. Bu veri aynı zamanda katılımcıların türbeleri neden *düzensiz aralıklarla* ziyaret ettiğini de göstermektedir. Türbeler genellikle cuma günleri (%7,8) ve hafta sonları (%4,8) ziyaret edilmektedir. 1996 yılında yapılan bir araştırma, türbelerin kadın ve erkek fark etmeksizin en çok cuma günleri ziyaret edildiğini göstermektedir (Tuncer, 1996, s. 98). Araştırma bulgularına göre bugünlerde hizmetlerin iyileştirilmesi için ek elemana ihtiyaç bulunduğu söylenebilir. Bazı türbelerin (Eyüp Sultan, Aziz Mahmut Hüdayi) çok yoğun olduğu konusunda ziyaretçiler ve türbe görevlileri hem fikirdir. Bu durum, türbe görevlilerinin işinin zorlaşmasına, ziyaretçilerin ise *manevi iklimi* yaşayamamalarına neden olmaktadır. Ziyaretçilerin bir kısmının da belirttiği gibi insanlar türbede yalnız olmak, dua etmek ve metfun olan kişiyle baş başa kalmak istemektedir. Bu nedenle yoğun ilgi gören türbelerin daha uzun süreler açık olması gerektiği söylenebilir. Bu yapılmadığında ise söz konusu türbeler, ziyaretçilerin birbirleriyle ve türbe görevlileriyle sürekli mücadele ettiği karmaşık alanlar

10 Daha geniş bir tasnif için bk. Cilâcı (1999, s. 347–348).

olarak kalacaktır. Saha çalışmasını yürüten araştırmacılar da sıklıkla mekâna dayalı sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu çerçevede katılımcılardan merkezî bir yerde olan ve ziyaretçi sayısı çok daha fazla olan türbelerde ziyaret saatlerinin artırılması talebi gelmiştir.

Ziyaretçilerin türbelerin fiziksel ve mimari özellikleriyle ilgilenmemesi, araştırma kapsamında ulaşılan en önemli sonuçlardan biridir. Genellikle mekân olduğu gibi kabul eden ve mevcut durumu üzerinden onu kutsallaştıran ziyaretçilerden eğitim düzeyi yüksek olanlar, mekânın tarihî ve mimari kimliği ile ilgilenirken (benzer bulgu için bk. Arslan, 2004, s. 315), büyük bir çoğunluk türbenin maneviyatı ve maneviyatının gücü ile alakadar olmaktadır. Türbelerin fiziksel ve mimari özellikleriyle çok fazla ilgilenmeyen ziyaretçiler restore çalışmalarının kısaltılmasını, türbelerdeki gereksiz unsurların (örtü vb.) kaldırılmasını, türbelerin içinin geçmişteki hâline döndürülmesini (örneğin hat, ebru levhaları vb. asılmasını), sıcağın ve soğuktan koruyacak düzenlemelerin yapılmasını beklemektedir. Ziyaretçilerin türbelerin fiziksel özellikleriyle ilgili üzerinde en fazla durdukları hususlardan biri, mekânların kalabalık, yoğun olmasıdır. Diğeri ise türbelerin etrafındaki alanların bakımsızlığı ve ziyarete açılmamasıdır.

Notlar

Bu makale 2012 yılında TÜRÇEK için hazırlanan “Türbe Ziyaretçilerinin Profili, Beklentileri ve Bunların Karşılama Düzeyi Araştırma Raporu”ndan hareketle hazırlanmıştır.

Araştırma ekibinde yer alan Prof. Dr. Halil Ekşi, Doç. Dr. Mustafa Otrar, Alpaslan Durmuş ve Muaz Yanılmaz’a teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Aday, E. (2018). Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafındaki İnanış ve Uygulamaların Halk Bilimi Açısından İncelemesi II. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 1(15), 137–151.
- Ağaoğlu, A. (1988). *Mustafa Kemal Paşa Dahlindeki Belli Başlı Türbelere Ziyaret Yerleri*. y.y.
- Ak, M. (2012). *Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Türk Popüler Dindarlığı: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ak, M. (2018). Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnanıcı: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 86, 95–110.
- Akın, N. (2008). *Hakkâri Folklorunda Yatırlar Ve Yatırlara Bağlı Anlatılan Menkıbeler* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Akyalçın, N. (haz.). (1998). *Balıkesir Yöresinde Yatır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Balıkesir Belediyesi.
- Alkaya, H. B. (2006). *Bursa ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dinî İnançlar* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Altan, A. (2007). *Beykoz Yuşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko - Sosyal Yönden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Altan, B. (1990). *Türkiye’de Dinî Ziyaret Yerleri*. Altınkalem Yayınları.
- Altan, B. (1996). *Türkiye’de Dinî Ziyaret Yerleri*. Kazancı Kitap Ticaret A.Ş.
- Altınsapan, E. ve Parla, C. (2010). *Eskişehir Zaviye ve Türbeleri (Selçuklu - Osmanlı Dönemi)*. Anadolu Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı: (Çorum örneği)*. Değerler Eğitimi Merkezi.
- Atalan, Ş. (2000). *Zonguldak İlinde Kutsal Mekân Anlayışı Ve Yaygın Halk İnançları* (Yük-

sek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Ataşağın, G. (2004). *Mevlana ve Türbesi: Ziyaret Fenomeni Açısından Bir Değerlendirme*. Sebat Ofset Matbaacılık.

Atay, T. (2004). *Din Hayattan Çıkar: Antropolojik Denemeler*. İletişim Yayınları.

Atmaca, İ. (2006). *Suruç ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Aydın, M., Ataşağın, G., Aras, A., Baysal, M. S. ve Öztürk, N. (2006). *Konya Merkezindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*. Damla Ofset.

Aydınoğlu, B. (2005). *Tire Merkezinde Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Balaban, B. (2006). *Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Başar, Z. (1972). *İçtimai Âdetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*. Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Başkan, S. (1998). *Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Türbesi*. Kültür Bakanlığı.

Bayar, M. (2010). *Bolvadin Türbeleri*. Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Baykal, K. (haz.) (1952). *Mevlidi Şerif’i Yazan Süleyman Çelebi Türbesi Münasebetiyle*. Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu.

Bayrak, H. (2007). *İl İl Dinî Ziyaret Yerlerimiz: Camiler, Türbeler, Kümbetler ve Batı Medreseler*. Yakamoz Yayınları.

Bayrak, M. O. (1998). *Türbeler Sözlüğü*. Mezarlıklar Vakfı.

Bayraktar, M. (1987). *İslam İbadet Fenomenolojisi*. Akçağ Yay.

Bekki, S. (2008). *Pir(i) Davut Türbesi Örneğinde Alevilerde Su, Ateş, Kurban ve Ateş Kültü*. Türk

Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 45, 93–101.

Berger, P. L. (2009). *Din ve Toplumsal Kurumların Değişimi*. A. Çiftçi (Ed.), *Din ve Modernlik* içinde (s. 121–174). Ankara Okulu Yayınları.

Berna, A. ve Günaydın, A. (2019). *Zonguldak Yöresi Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerlerinin İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme*. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 134–148.

Beyinli Dinç, G. (2017). 677 Sayılı Kanun, Türbeleri “Millileştirme” Ve Yıkıcı Sonuçları: Geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türbedarlık. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 113–137.

Bilgin, N. (1988). *İçerik Analizi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Teknikler ve Örnek Çalışmalar. Siyasal Kitabevi.

Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative Research For Education: An Introduction Theories and Methods* (5th ed.). Pearson Education Inc.

Boratav, P. N. (1974). *Türk Efsaneleri*. *Folklor Doğru Dergisi*, 35 (Mayıs-Haziran), 12–19.

Borazan, B. (2006). *Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi 1-2*. (L. Arslan Özcan, çev.). Dost Kitabevi.

Ceylan, Z. (2010). *Teolojik ve Folklorik Açısından Ölüm ve Ölüyle İlgili Davranış Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Cilâci, O. (1999). *Türbe Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurâfeler ve Çözümleri*. *Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998* içinde (s. 343–358). Mezarlıklar Vakfı.

Coşkun, H. (2015). *Kangal ve Çevresindeki Alevi Ocakları*. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 75, 97–118.

Çağınlar, Z. (1994). *Adana Yöresi Yatırları: Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler*

(Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Çıfci, F. (2000). *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler: I* (2. basım). Türkiye Diyanet Vakfı Kastamonu Şubesi.

Çimtay, M. (2002). Şanlıurfa İli Akçakale İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Çinpolat, Ş. (2009). *Karaçay Halk İnanışları ve Uygulamalarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi (Tokat Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Çobanoğlu, A. (2006). *Halk arasında yaşayan hurafeler üzerine bir alan araştırma (Bursa/Osmangazi örneği)* (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Dağ, K. (2010). *Elbistan ve çevresinde ziyaret ve ziyaret yerleri* (Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Daş, E. (2007). *Erken dönem Osmanlı türbeleri*. Gökkuşbe.

Demiriz, Y. (1989). *Eyüp'te Türbeler*. Kültür Bakanlığı.

Demirtaş, M. (1979). *Çanakkale ve Çevresinden Adak ve Adak Yerleri*. y.y.

Dinç, E. (1988). *Mezar Ziyareti ile İlgili Batıl İnanış ve Uygulamaların Motiv ve Etkileri*. y.y.

Doğan, Ü. (2010). *Develi İlçesi, Zile Kasabası Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Düzgün, Ü. K. (2009). Giresun Adak Yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış ve Efsaneler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 133–153.

Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş (Nitel, Nicel Ve Eleştirel Kuram Metodolojileri)*. Anı Yayınları.

Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı* (M. A. Kılıçbay, çev.). Gece Yayınları.

Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (C. 1., A. Berktaş, çev.). Kabalıcı Yayınevi.

Elmacı, L. (2017). *Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Emir, O. ve Çelik, S. (2010). Beş Yıldızlı Termal Otel İşletmesi Yöneticilerinin Müşteri Değer Algılarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar'da Bir Uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(1), s. 69–81.

Erdem, A. (2021). Ritüelleri ve İnanç Anlatılarıyla Halk Dininin Özel Bir Görünüm Alanı: Kadın Dindarlığı (Siirt İli Örneği). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 1012–1029.

Erdemci, B. (2010). *Eruh ve Pervari Yöresinde Kutsal Mekân Anlayışı ve Yaygın Halk İnançları* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Erdiç, Ş. (2016). Türkiye'de Siyasal Toplumlaşma ve Siyasal Katılım: Ziyaret Fenomeni Örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2), 73–100.

Erdiç, Ş. (2017). Bir İnşa Süreci Olarak Fenomenolojik Perspektifte Kutsal ve Kutsallaşma - Ziyaret Fenomeni Örneği. *Millî Folklor*, 29(114), 39–51.

Eşmeli, İ. (2006). *Muğla - Yatağan ve çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Galitekin, N. (1998). *Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zaviyesi*. Gölcük Belediye Kültür Yayınları.

Gerger, M. E. (2010). *Osmanlı Padişahları: Hayatları, Şiirleri ve Türbeleri "Osmanlı'nın Büyüklük Sırları"*. Gerger Yayınları.

Gider, Ş. (2009). *Halk Dindarlığının Bir Göstergesi Olarak Adak ve Ziyaret Fenomeni - İstanbul Ör-*

neği (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Gökbel, A. (1999). Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 163–189.

Gökçen, İ. (1946). *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*. Manisa Halkevi.

Gökdemir, İ. (2011). *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevilerde Dinî Hayat ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Gültekin, A. K. (2004). *Tunceli'de Kutsal Mekân Kültü*. Kalan Yayınları.

Gültekin, İ. (1999). *Terme Evliyalari ve Termeli Şehitler - Gaziler*. Nizam-ı Alem Ocakları Terme Temsilciliği Kültür Yayınları.

Günay, Ü. (1978). *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat* (Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum).

Günay, Ü. (2003). Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dinî Ziyaret Yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 5–36.

Günay, Ü., Güngör, H. ve Kuzgun, Ş. (1996). *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Günay, Ü., Güngör, H., Taştan, A. ve Sayım, H. (2001). *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması -Kayseri Örneği*. Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Güngör, H. (1990). Türklerde Kutsal Mekân Anlayışı (Kayseri Örneği). *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 43(Temmuz), 38–45.

Gürer, Y. (2008). *Kuluncak'ta Yaşayan Alevilerde Dinî Hayat ve Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Işıkoğlu, N. (2005). Eğitimde Nitel Araştırma. *Eğitim Araştırmaları*, 20(5), s. 158–165.

İçli, R. (2007). *Sosyolojik Açından Türbe Ziyaret*

Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi örneği) (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

İçli, R. (2007). *Sosyolojik Açından Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

İmren, M. K. (2009). *Kütahya'da Yaşayan Balkan Göçmenlerinin Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

İnan, A. (1961). Türbelere Paçavra Bağlama ve Mum Yakma Hurâfelerinin Menşei. *Diyanet İlmî Dergi*, 1961, 180–182.

İnce, G. (2007). *Hatay'da Bulunan Ziyaret - Yatır Yerlerinde Elde Edilen İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

İnce, G. (2009). *Hatay'da Bulunan Ziyaret - Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar Ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kabataş, F. (2006). *Rize ve Çevresindeki Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kahraman, Ö. (2010). *Elâzığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kanık, C. (2018). Abdurrahman Gazi Türbesi ve Psiko - Sosyal Etkileri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 137–148.

Kaptan, Ş. T. (1993). *Gönül Sultanları Denizli'de: Türbeler Yatırlar*. Basım Ajans Matbaacılık.

Karadağ, M. (1993, Temmuz). *Kazdağlı Yöresi Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma*. İpekyolu Ulus-

lararası Halk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Ankara.

Karaman, F. (1998). *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*. Türkiye Diyanet Vakfı Elâzığ Şubesi Yayınları.

Karaobalı, O. N. (1981). *İslamda Türbe Ziyaretleri ve Denizli Türbeleri*. y.y.

Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Nobel Yayınevi.

Kardaş, C. (2010). Cizre'de Bulunan Türbeler ve Bu Türbelerin Etrafında Oluşan Kültürel Değerler. *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu* içinde (s. 389-394).

Kertiş, N. (1999). *Kastamonu Yatırırlarının Sosyal Bütünleşme Açısından Bölge Halkı Üzerindeki Tesirleri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kertiş, N. (1999). *Kastamonu Yatırırlarının Sosyal Bütünleşme Açısından Bölge Halkı Üzerindeki Tesirleri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Sosyoloji ve Antropoloji Ana Bilim Dalı). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kıyak, A. (2010). *Elâzığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kıyak, A. (2005). *Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Koç, B. (1985). Ürgüp ve Çevresinde Halk İnançları ve Adak Yerleri (Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi).

Koçak, C. (2011). *Tek Parti Döneminin 'İrtica Merkezleri'nden Biri de Türbelerdi*. Düzceyerehaber. <https://www.duzceyerehaber.com/Cemil-KO-CAK/6498-tek-parti-doneminin-irtica-merkezleri-nden-biri-de-turbelerdi>

Köse, A. (2010). *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*. Timaş Yayınları.

Köse, A. ve Ayten, A. (2009). Batıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko - Sosyolojik Bir Analiz.

Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9(3), 45-70.

Köse, A. ve Ayten, A. (2010). *Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları*. Timaş Yayınları.

Köseoğlu, İ. (2009). *Tadım Köyündeki Alevilerinin Halk İnançları ve Bunların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kuş, E. (2003). *Nicel - Nitel Araştırma Teknikleri*. Anı Yayıncılık.

Kutluay, İ. (1996). *Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdaliyeti* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Lengeroğlu, Ş. (1981). *Edirne ve Türbeleri Hakkında Bir Araştırma*. y.y.

Louis, C., & Lawrence, M. (1997). *Research Methods in Education*. Routledge.

Malatyalı, A. (2006). *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu X. Eyüp Belediyesi*.

Marshall, C., & Rossman, G. B. (1999). *Designing Qualitative Research* (3rd ed.). Sage.

May, T. (1996). *Social Research -Issues, Methods and Process*. Open University Press.

Miles, M. B., & Huberman, M. A. (1994). *An Expanded Sourcebook Qualitative Data Analysis*. Sage.

Ocak, A. Y. (1984). *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi.

Onur, O. (1994). *Edirne Türbeleri ve Evlad-I Fatihan Mezarları*. y.y.

Oral, Z. (1939). *Niğde Tarihi Tetkiklerinden Hudavend Hatun Türbesi ve Hayatı*. Niğde Halkevi.

Ospanaliyeva, B. (2011). *Kazakistan'ın Jambil Bölgesi Efsaneleri (İnceleme - Metinler)* (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Oymak, İ. (2002). Gelibolu Yöresinde Ziyaret

Fenomeni. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 5(14), 131-148.

Oymak, İ. (2002). *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*. Kubbe Yayıncılık.

Önder, M. (1957). *Mevlana ve Türbesi*. Doğan Kardeş Yayınları Matbaası.

Önkal, H. (1991). *Tire Türbeleri*. Kültür Bakanlığı.

Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Kültür Bakanlığı.

Önkal, H. (1999). *Seçuklu - Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Örnek, S. V. (1981). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. DTCF Yayınları.

Öz, H. (2008). *Mersin'deki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Özbolet, A. (2014). Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 70, 121-138.

Özcamus (Yavuz), A. (2007). *Adıyaman Merkez ve Çevresindeki Adak Yerleri ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Özcan, H. (2007). *Halkın Çoban Dede`den Beklentilerinin Psikolojik Nedenleri* (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Özdemir, N. (2005). Çorum İl Merkezine Bağlı Üçköy'deki Bazı Türbe ve Yatırırlar Üzerine Derleme Ve Değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 33, 385-394.

Özdoğan, R. (2006). *Amasya'da Adak Yerleri ile İlgili Halk Anlatıları* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Özkan, A. (2009). *Türbe Ziyaretlerinin Psiko -*

Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği) (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Özkan, A. (2009). *Türbe Ziyaretlerinin Psiko - Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage.

Peker, H. (1999). Türbe Ziyaretlerindeki Dinî ve Psiko - Sosyal Nedenler. *Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998* içinde (s. 447-452). Mezarlıklar Vakfı.

Pişkin, M. (2000). *Kahramanmaraş ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Polat, F. (2007). *Elâzığ Harput Arap Baba Türbesi Üzerine Psiko - Sosyolojik Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş* (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, çev.). Siyasal Kitabevi.

Robson, C. (2001). *Real World Research*. Blackwell.

Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. y.y.

Serin, R. (1995). *Hayreddin-i Tokadi Hazretleri; Bolu ve İlçelerindeki Türbeler*. Hayreddin-i Tokadi Hazretleri Vakfı.

Silverman, D. (2000). *Doing Qualitative Research*. Sage.

Sümer, N. (2017). Bir Ziyaret Fenomeni Olarak Şeyh Müslüm Türbesi ve Psikososyal Hayata Etkileri. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 25-42.

Tanyu, H. (1968). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Taşpınar, İ. (2006). *Siirt İli ve Çevresi Yaygın*

Halk İnanışları (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Taşyürek, M. (2010). *Erzurum Türbeleri ve Ziyaret Yerleri*. Palandöken Belediyesi.

Tekin, M. (2008). *Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar*. Pınar.

Tekin, M. (2008). *Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar: Konya Mevlana Müzesi örneği*. Pınar Yayınları.

Toprak, S. (1999). Kabir Ziyaretleriyle İlgili Yanlış Hareketler ve Sebepleri. *Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998 içinde* (s. 327-342). Mezarlıklar Vakfı.

Tuncer, M. (1996). *Türbe Ziyaretlerinin Psiko - Sosyal Sebepleri ve Tazahürleri (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Tuncer, M. (1996). *Türbe Ziyaretlerinin Psikolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Türker, N., Akça, E. ve Uçar, M. (2019). Dinî Mekânları Ziyaret Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonları: Kastamonu İlinde Bir Uygulama. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 111-132.

Uyanıker, N. (2011). *Eyüp Sultan Türbesi etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti ve İncelenmesi* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Uzluk, Ş. (1946). *Mevlananın Türbesi*. Konya Halkevi Güzel Sanatlar Komitesi.

Ünver, A. S. ve Pakalın, M. Z. (1945). *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*. Bursa Halkevi.

Yalçın, A. (1996). *İstanbul Evliyalari: Gönül Sultanları*. Çelik Yayınevi.

Yalçınkaya, F. (2008). *Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler* (Yüksek Lisans

Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yamaç, M. (2021). Postmodern Dönemde Türkiye'de Sosyolojik Olarak Turizm - Din İlişkisi. *Eskiyeni*, 43, 237-267.

Yasak, İ. (2004). *Sivas Yatırları ve Abdulvehhab Gazi Hazretleri*. Sivaslılar Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı.

Yeğin, H. İ. (2003). *Kutsal Mekân ve İnsan İlişkisi* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yeğin, H. İ. (2018). *Türbe Ziyaretlerinin Psiko - Sosyal Nedenleri Bağlamında Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi. II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde* (s. 175-196). <https://ilahiyyat.kastamonu.edu.tr/index.php/tr/bilgi-sistemleri/ilanlar-tr/3141-vi-uluslararasi-seyh-sa-ban-i-veli-yesevilik-sempozyumu-bildiriler-kitabi>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

Yıldırım, E. (2004). *Bitlis Yöresi Ziyaret Fenomeni ve Ziyaret Yerleri* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yılmaz, E. (2009). *Türbe Ziyaretlerinin Fert Üzerindeki Etkileri (Bilecik Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yılmaz, S. (2018). *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Velî ve Mevlana Türbeleri Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yılmaz, Ş. (2008). *Hıdır Abdal Sultan Tekkesine Bağlı Ocak Köyü Halk İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yurteri, M. (1999). *Kırşehir ve Çevresinde Ziyaret Yerleri Üzerine Fenemolojik, Morfolojik*

ve Tipolojik Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yüksel, İ. A. (2009). *Padişah Türbeleri* (B. Çetiner, res.). Kubbealtı Neşriyatı.